

ἐν ἔτει 1193 θάνατον τοῦ Σαλαδίνου οἱ υἱοὶ τοῦ Mohammad Ὁρτοκίδαι Kutb-ed-deen Sukmann II (1185-1200) καὶ ὁ προαναφερθεὶς Násir-ed-deen Mahmood (1200-1222) φροντίζοντες νὰ προστατεύσωσι τὴν ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου παραχωρηθεῖσαν χώραν ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν, ἀνειψίων καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τοῦ Σαλαδίνου, ἀνενέωσαν τὰ τεῖχη τῆς Ἀμίδας, τοῦ τελευταίου προσθέσαντος ἐν ἔτει 605=1208-9 δύο πελωρίους πύργους, ὧν ἑφ' ἑκάστου ἔθηκεν ἔμβλημα αὐτοῦ δικέφαλον πτηνὸν ἐν μέσῳ δύο λεόντων.¹

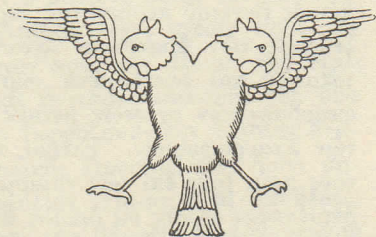
Ὁ ἐν ἔτει 1507, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἀμίδα Βενετὸς ἔμπορος ἔγραψεν ὅτι in molti luoghi di quelle si vede l'arma imperiale scolpita con un' aquila di due teste et due corone.² Ὁ Longperier παραθέτων τὸ χωρίον τοῦτο παρετήρησεν ὅτι «ἐπειδὴ, ἐξ ἐνός, δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ αἱετοὶ οὗτοι ἐπεγράφησαν ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων ἐκείνων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐξ ἐτέρου δὲ εἶναι γνωστότατον, ὅτι ἡ Ἀμίδα οὐδέποτε κατεῖχετο ὑπὸ ἡγεμόνων χριστιανῶν, ἀφ' οὗ χρόνου ὁ δικέφαλος αἱετὸς ἔγινεν ἀποδεκτὸς ἐν Εὐρώπῃ, ἀποβαίνει, οὕτως εἰπεῖν, βέβαιον ὅτι αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ Τουρκομᾶνοι ἀταβέκοι οἱ χαράξαντες αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἰδίων νομισμάτων, ἐπέγλυψαν καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἥτις ἦτο ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν».³ Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν ΙΑ' μ. Χ. αἰῶνα οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Καππαδοκίαν ὁ Longperier⁴ (σ. 83) πιστεύει ὅτι ἐκ τῶν Χετταϊτικῶν αὐτῆς παναρχαίων ἀναγλύφων θὰ παρέλαβον ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ τειχῶν καὶ σημαιῶν αὐτῶν τὸν Δικέφαλον «qui ressemble si parfaitement à l'animal

¹ H. Derenbourg, Note sur deux inscriptions arabes à Deyâr-Bekr: Comptes rendus de l'Acad. des Inscr. et Belles Lettres 1907 p. 292 κέξ.—Berchem καὶ Strzygowski, Amida p. 89-99 εἰκ. 36, 37, 40, 41 (= Εἰκ. 16) καὶ Πίν. XVIII καὶ XIX.

² Ramusio, Delle navigazioni e viaggi. Βενετία 1606 II, σελ. 79.—Grey, Italian travels in Persia σελ. 145.

³ Longperier: Rev. Arch. 1845 σ. 81.

⁴ Cazouini, Livre des merveilles des créatures.—Ὁ Longperier ἀναφέρει χειρόγραφον τοῦ ἔργου τούτου φέρον ὡς χρονολογίαν τὸ 1279 μ. Χ.—Ἐνταῦθα (Εἰκ. 16) παραθέτομεν ἐξ ἀραβικοῦ χειρογράφου εἰκόνα τοῦ Hanca (Amida, σελ. 98, εἰκ. 46).

Εἰκ. 16

fabuleux qui, sous le nom de Hanca, paraît dans les traditions musulmanes comme emblème de la toute-puissance, car au dire de Cazouini, le Hanca enlève l'elephant et le buffle comme le milan enlève la souris».

Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συνετάχθη καὶ ὁ κ. Λάμπρος. Ἐξ ἄλλου πλεῖστοι ἄλλοι σοφοὶ παραδεχόμενοι τὴν γνώμην τοῦ μνημονευ-

Εἰκ. 17

θέντος Βενετοῦ περιηγητοῦ περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς προελεύσεως τῶν δικεφάλων αἰτῶν τῶν τειχῶν τῆς Ἀμίδας, ἐξήγαγον τολμηρὰ καὶ ἐσπευσμένα συμπεράσματα περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ φεουδαρχικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀσίας καὶ Δύσεως ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Σταυροφοριῶν Ἕτεροι, προσεκτικώτεροι πως, σχετίσαντες αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ὀρτοκιδῶν καὶ Ζεγγιδῶν, περιέπεσαν ἐπίσης εἰς ὁμοίαν ἀξίας ὑποθέσεις περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν ὡς ἐμβλήματός ποτε μὲν τῆς πόλεως Ἀμίδας,¹ ποτὲ δὲ τῶν δύο αὐτῆς δυναστειῶν.² Ἀλλ' ὡς ἐσχάτως ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Max

¹ L. S. Poole, Coins of the Urtukis: Num. Chron. 1873 p. 41

² Nätzel, Embleme und Wappen auf mahummedanischen Münzen σ. 7

van Berchem,¹ ἡ μὲν πρώτη υπόθεσις ἀνατρέπεται ὑπὸ τῶν νομισμάτων τοῦ αὐτοῦ τύπου τῶν κοπέντων ὑπὸ μὲν τῶν Ὀρτοκιδῶν ἐν Kayfá, ὑπὸ δὲ τῶν Ζεγγιδῶν ἐν Σιγγάρα καὶ ὑπὸ τῶν Μογγόλων Οὐλαγουϊδῶν, καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Abaya, ἐν Ἰρβίλ (ἴδε ἀνωτ. σελ. 29) καὶ ἀλλαχοῦ, ὥς καὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἄλλων μνημείων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν παρουσιαζόντων ὅμοια δικέφαλα πτηνά, ὧν μεταξὺ:

1ον) Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ τεμένους τοῦ Diwrigi² τοῦ ἐν ἔτει 626 (= 1228) οἰκοδομηθέντος ὑπὸ τοῦ Μεντζουτσεκίδου Ahmad-Shah, ὑποτελοῦς τοῦ Σελδσουκίδου Σουλτάνου Kay-Kubad A' (1219-1236 μ. Χ.).

2ον) Ὁραῖον ἀνάγλυφον δικεφάλου ἀετοῦ, νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Ἰκονίου,³ κοσμοῦν δ' ἄλλοτε τὴν ἀρχαίαν πύλην (Eski-kapu) τῆς πόλεως ταύτης, οἰκοδομηθείσης περὶ τὸ 1220 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Kay-Kubad A' (Εἰκ. 18).

3ον) Ἀνάγλυφον, διαφόρου πως τεχνοτροπίας, προερχόμενον ἐκ τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ Ἰκονίῳ ἀνακτόρου τῶν Σελδσουκιδῶν,⁴ οὗ ἡ οἰκοδομὴ ἀποδίδεται εἰς τὸν αὐτὸν Σουλτᾶνον Kay-Kubad A'.

Αὐτὸς δὲ ὁ Berchem φρονεῖ ὅτι ὁ διπλοῦς ἀετὸς τοῦ Ὀρτοκίδου Μαχμουδ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἀμίδας «ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν σουλτανικὸν αὐτοῦ τίτλον ἢ τοῦλάχιστον πρὸς τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμίδας, εἴτε διότι αἱ δύο αὐτοῦ κεφαλαὶ ἀντιπροσωπεύουσι τὰς δύο πόλεις Καῖφάν καὶ Ἀμίδαν, εἴτε διότι ἐκφράζουσι τὴν παλαιὰν ἀνατολικὴν ἰδέαν τοῦ δυασμοῦ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, εἴτε διότι σημειώνουσι σύνδεσμον πολιτικὸν ἢ γαμήλιον. Πᾶσαι δ' αἱ ὑποθέσεις αὗται — προσθέτει — συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ὑπαρξίν διπλοῦ πτηνοῦ

Εἰκ. 18

¹ Max van Berchem καὶ Josef Strzykowski, *Amida*, 1910 (Heidelberg).
² "Ε. ἀ. σ. 97, εἰκ. 44." ³ Ε. ἀ. εἰκ. 47. ⁴ "Ε. ἀ. εἰκ. 48.

ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Μαχμούδ, ὅστις ἐκληρονόμησε τὰς χώρας καὶ τοὺς τίτλους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ»¹.

Κατ' ἐμέ, ὅτι ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν παρατεθέντων μωαμεθανικῶν μεσαιωνικῶν νομισμάτων καὶ ἀναγλύφων ἐξάγεται, εἶναι μόνον ὅτι τὸ δικέφαλον τοῦτο πτηνόν, ἐπὶ ἓνα τουλάχιστον αἰῶνα (1178-1280), ἐχρησίμευσεν ὡς ἐν τῶν ἐμβλημάτων τῶν Σελδσουκιδῶν σουλτάνων τοῦ Rum καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται ἡ συχνὴ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐπὶ μεγάλου ἀριθμοῦ μνημείων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὅτι ὅμως οἱ Σουλτᾶνοι οὗτοι τὸ ἐμβλημα τοῦτο τῆς ὑπάτης βασιλικῆς ἐξουσίας δὲν ἔλαβον ἐκ τῶν σπανιωτάτων Χεττιτικῶν μνημείων τῆς Καππαδοκίας, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τῶν γειτόνων Βυζαντινῶν, ὧν μέρος τῶν χωρῶν κατέλαβον τότε, διδάσκουσι, κατ' ἐμέ, σαφέστατα τὰ ἐξῆς δύο.

Ἀνάγλυφον διακοσμητικὸν βυζαντινῆς ἐκκλησίας, εὐρισκομένης ἐν Mīafarkin εἰς ὀλίγων ὥρων ἀπόστασιν ΒΑ αὐτῆς τῆς Ἀμίδας, παρουσιάζει δικέφαλον αἰτὸν βυζαντινόν², κατὰ πολλοὺς αἰῶνας ἀρχαιότερον τῶν χρόνων, εἰς οὓς ὁ κ. Λάμπρος ἠθέλησε ν' ἀναφέρει τὴν πρώτην αὐτοῦ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐμφάνισιν (Εἰκ. 19). Κατὰ τὸν δεινὸν γνώστην τῆς χρονολο-

Εἰκ. 19

γίας τῶν μνημείων τούτων Στρυγόφσκην τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι σύγχρονον πρὸς τὰ ἐκ τοῦ 8^{ου} καὶ 9^{ου} αἰῶνος, τῆς αὐτῆς δὲ ἀκριβῶς τεχνοτροπίας, ἀνάγλυφα τῆς ἐν Ὁρχομενῷ τῆς Βοιωτίας μονῆς τοῦ Σκριποῦ καὶ τὰ τῆς ἀρχαίας μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Πανα-

¹ Ἐ. ἀ. σ. 89—90. ² Ἐ. ἀ. σ. 366 εἰκ. 317 πρβλ. 5 σ. 99 σημ. 3.

γίας Γοργοεπηκόου (νῦν Ἀγ. Ἐλευθερίου). Ἐκ τούτου καὶ ἄλλων πολλῶν ὁμοίων, ἃ πάντως θὰ εὔρον ἐν ταῖς νέαις χώραις, ὡς ἀφῆ-
ρεσαν παρὰ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων οἱ Ὀρτοκίδαι τῆς Ἀμίδας,
ἠδύναντο κάλλιστα ν' ἀντιγράψωσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν αὐτῶν τὰ σύμ-
βολα τῆς ἀντικαταστησάσης τὴν βασιλικὴν βυζαντινὴν ἐξουσίαν
σουλτανικῆς αὐτῶν ἀρχῆς. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ λεπτομέρειά τις
τῶν τουρκομανικῶν τούτων τύπων τοῦ δικεφάλου, ἣν ἀφήσαμεν
μέχρι τοῦδε ἀμνημόνευτον. Παρατηρήθη δηλαδὴ ὅτι τὰ ἐπὶ τῶν
τειχῶν τῆς Ἀμίδας καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ ἄλλων μνημείων
διπλᾶ πτηνὰ τῶν Σελδσουκιδῶν, Ὀρτοκιδῶν καὶ Ζεγγιδῶν δὲν
εἶναι ἀετοί, ἀλλ' ἱέρακες (Εἰκ. 19, ἐκ τῶν πύργων τῆς Ἀμίδας).

Πρὸς τοῦτο δ' εὐλόγως ἐσχετίσθη τὸ γεγονός,
ὅτι οἱ σουλτᾶνοι καὶ ἀταβέκοι αὐτῶν, καὶ μάλι-
στα οἱ οἰκοδομήσαντες τοὺς πύργους τῆς Ἀμί-
δας, ἐκαλοῦντο ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς ἐμφάνισεως
αὐτῶν «*ἱέρακες πρίγκιπες*»¹. Τοῦτο βεβαίως
ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ τροποποιηθῇ ἡ παράστασις
τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν βυζαντινῶν ἀετῶν εἰς
δύο σουλτανικοὺς ἱέρακας ἐπὶ τῶν τουρκομανι-
κῶν μνημείων. Αὕτη δὲ ἡ μεταξὺ δύο ἀντι-
μετώπων λεόντων ἀναστήλωσις τοῦ δικεφάλου
πτηνοῦ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἀμίδας, φαίνεται
ἐπίσης ἀπομίμησις τῶν βυζαντιακῶν αὐτοκρατορικῶν ἐμβλημάτων.
Ἀρκοῦμαι ὥς πρὸς τοῦτο ὑπενθυμίζων ὅτι πλὴν τοῦ Βυζαντινοῦ
θρόνου καὶ ἡ πολυτελὴς ἐνετικὴ τριήρης, ἡ ποιηθεῖσα «*εἰς ὄνομα
τάχα τῆς βασιλικῆς τριήρεως*» τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἥτοι
ἀντιγράφουσα αὐτήν, ἔφερεν ἐν τῇ πρύμνῃ «*δύο λέοντας καὶ μέσφ
αὐτῶν ἀετὸν δικέφαλον*»².

Καὶ αὕτη δὲ ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῶν νομισματικῶν δικεφαλο-
φόρων τύπων τῶν Τουρκομάνων ἄγει ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὸ αὐτὸ
συμπέρασμα τῆς ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἀντιγραφῆς τοῦ διπλοῦ ἀετοῦ.

Εἰκ. 20

¹ Berchem, Amida σ. 95-97.

² Γεωργ. Φραντζῆ, ἔκδ. Βόννης, σ. 184,11.— Δέον δὲ νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ περιγραφή τῶν διπλῶν πτηνῶν τῶν πύργων τῆς Ἀμίδας ὑπὸ τοῦ Βενε-
τοῦ περιγητοῦ τοῦ ἔτους 1507, καθ' ἣν τὸ διπλοῦν τοῦτο πτηνὸν ἔφερε
δύο στέμματα (un aquila di due teste e due corone) εἶναι ἐσφαλμένη ἐκ παρα-
νόησεως τῶν τὰς κεφαλὰς κοσμοῦντων, ἐμβληματικῆς φύσεως, προεξοχῶν.
Ἴδε Berchem ἔ. ἀ.

Τὰ νομίσματα ταῦτα ἀποτελοῦσι σπανιωτάτην καὶ ὅλως πρόσκαιρον καὶ τοπικὴν ἐξαίρεσιν τῆς αὐστηρᾶς διατάξεως ἐκείνης τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, τῆς ἀπαγορευούσης τὴν ἀπεικόνισιν παντὸς ἐμψύχου ὄντος, διατάξεως, ἥς ἔνεκα ἐλάχιστα τῶν ἀπειραρίθμων νομισμάτων, τῶν τὸ παλαιὸν ἡμισφαίριον καλυψάντων μωαμεθανικῶν κρατῶν, παρουσιάζουσιν εἰκόνα ἐμψύχου τινὸς ὄντος. Μόνον κατὰ τὸ ἄνω σημειωθὲν βραχὺ χρονικὸν διάστημα οἱ ἐν λόγῳ Σουλτᾶνοι καὶ ἀταβέκοι τῶν Σελδσουκιδῶν, Ὁρτοκιδῶν καὶ Ζεγγιδῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἀσίας, οὐχὶ τόσον ἔνεκα λόγου θρησκευτικῆς τιнос αἰρέσεως, ὅσον πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἐμπορικῆς ἀνάγκης νὰ ἔχωσι νομίσματα φέροντα οὐχὶ μόνον τὰς ἀκατανοήτους εἰς τοὺς Ἑλληνας γείτονας καὶ ὑπηκόους ἐμπόρους μωαμεθανικὰς ἐπιγραφάς, ἀλλὰ καὶ τύπους εὐρωπαϊκούς, καλλιτεχνικούς καὶ θρησκευτικούς, πρὸς οὓς εἶχον ἀπ' αἰώνων οἰκείως οἱ Ἕλληνες, ἔκοψαν νομίσματα μετὰ παραστάσεων ἐμψύχων ὄντων, ὧν μετὰ καὶ ὁ δικέφαλος βυζαντινὸς αἰετός¹. Ὁ δ' ἐπισταμένως ἐξετάζων τοὺς νομισματικούς τουρκομανικούς τούτους τύπους βλέπει ὅτι εἶναι δουλικαὶ ἀντιγραφαί, τινὲς μὲν ἐκ νομισμάτων τῶν Σελευκιδῶν, Ῥωμαίων καὶ Σασσανιδῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, τὸ δὲ μέγα πλῆθος αὐτῶν ἀντίγραφα τῶν Βυζαντινῶν νομισμάτων². Ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις προβαίνουνσι μέχρι τοῦ σημείου τοῦ ν' ἀντιγράψωσι τυφλῶς, Μωαμεθανοὶ αὐτοί, πολέμιοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἀντίχριστοι, αὐτὸν τὸν Χριστὸν (ἐνίοτε μάλιστα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΙC-ΧC καὶ τοῦ σταυροῦ +), αὐτοὺς τοὺς Ἁγίους Γεώργιον καὶ Εὐγένιον, αὐτὴν τὴν Παναγίαν, στεφανοῦσαν μάλιστα ἓνα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ μάλιστα τοὺς Κομνηνοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Εἰκ. 21).

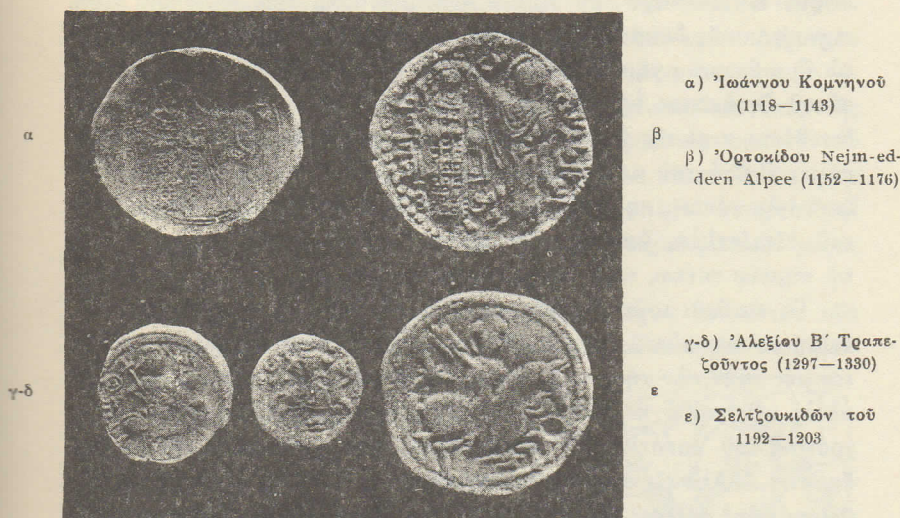
Ὅτι δὲ οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν βυζαντιακῶν νομισμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων διασῆμων μνημείων αὐτῶν, ἀντέγραφον τοὺς νομισματικούς τύπους οἱ Τουρκομᾶνοι οὗτοι, διδασκόμεθα ἐκ τύπων, ἀντιγραφόντων παρὰστασιν πολυσυνθέτου ἀναγλύφου τεσσάρων μορφῶν³.

¹ Stanley Lane Poole, *The International Numismata Orientalia. Coins of the Urtuki Turkumans* (London 1875) p. 1 κἑξ.

² St. Lane Poole, *Catalogue of oriental coins in the British Museum* vol. III p. 296-299. Πβλ. H. Nutzel, *Embleme und Wappen auf muhammedanischen Münzen*. Berlin 1893, ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ *Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestehens der Numismatischen Gesellschaft zu Berlin*.

³ Ἐ. ἀ. σελ. 151 ἀφ. 409 - 416 πιν. VIII, 412 καὶ σελ. 298.

καὶ ἐκ τοῦ τύπου τοῦ Ἀγ. Εὐγενίου, ἀπαντῶντος ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν, πρὶν ἢ τεθῇ ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν νομισμάτων (Εἰκ. 21)¹. Ἄρα, ἂν τὰ δικεφαλοφόρα νομίσματα, τὰ ἀποδοθέντα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς βασιλεῖς (Εἰκ. 2), ἀνῆκον πράγματι εἰς αὐτούς, ὁ μεταγενέστερος τῆς τῶν ὁμοιοτύπων τουρκομανικῶν χρόνος τῆς κοπῆς αὐτῶν δὲν θὰ ἐσήμαινεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν Τουρκομάνων τὸν τύπον τούτων, ἀλλ' ὅτι οἱ Τουρκομάνοι ἀντέγραψαν αὐτὸν ἐκ τινος τῶν παρ' αὐτοῖς πολυπληθεστάτων δικεφαλοφόρων ἀναγλύφων μνημείων, οἷον τὸ ἐκ τοῦ 8^{ου} ἢ 9^{ου} αἰῶνος βυζαντινὸν ἀνάγλυφον τῆς

Εἰκ. 21

παρὰ τὴν Ἀμιδαν κειμένης Mīafarkin (σελ. 34). Πηγὴ δὲ πρωτίστη καὶ ἀρίστη πρὸς τοιαύτην ἀντιγραφὴν ἦσαν, νομίζω, καὶ τὰ παρὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λόγῳ ξενίων πεμπόμενα πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς τούτους ἄρχοντας πολυτελῆ ἱμάτια, τὰ διὰ βασιλικῶν ἀετῶν κεκοσμημένα, ἅτινα ἤδη κατὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα ἀναφέρει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 12). Ὅτι δὲ οἱ Σελδουκίδαι ἔτυχον τότε παρὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἐπιγαμιῶν, ἐκ τῶν διδουσῶν δικαίωμα πρὸς οἰκιοποίησιν τοῦ αὐτο-

¹ ἔ. ἀ. σελ. 50, ἀρ. 97 107 νομίσματα τῶν Σελδουκιδῶν τῆς Ἀνατολῆς Kay Khuzroo I (1192 - 1199) καὶ Σουλεϊμάν II (1199 1203).

κρατορικοῦ ἐμβλήματος τῶν βασιλικῶν διπλῶν ἀετῶν, γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῶν Οὕτω π. χ. ἐν ἔτει 1071 ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἔδωκε θυγατέρα αὐτοῦ εἰς γάμον τῷ υἱῷ τοῦ αἰχμαλωτίσαντος αὐτὸν θαυμαστοῦ Σελδσουκίδου σουλτάνου Alp-Arslan, ἀφ' οὗ ἴσως χρονολογοῦνται τὰ πρῶτα μετὰ τοῦ διπλοῦ ἀετοῦ ἀνάγλυφα τῶν Σελδσουκιδῶν¹.

Ὁ κ. Λάμπρος καταλήξας ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἀρχαιότερα τῶν φερόντων τὸν δικέφαλον ἀετὸν βυζαντινῶν μνημείων ἀνήκουσι μόνις εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νικαίας Θεόδωρον Β' Λάσκαριν, ὑπεβίβασε συστηματικῶς, ἄνευ ἐπαρκoῦς τινος τεχντροπικῆς δικαιολογίας, κάτω τοῦ χρονικοῦ τούτου ὁρίου πάντα τὰ ὁμοίotyπα μνημεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐρευνῆται τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἐχαρκτηήρισαν ὡς ἀρχαιότερα. Ἀλλὰ τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, ἥδη ἐν χρόνοις ἀρχαιοτέροις τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Λάμπρου τεθέντος ὁρίου, ἀντιγραφῆς τῶν Βυζαντινῶν τύπων, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἐκ τοῦ 8^{ου} ἢ 9^{ου} αἰῶνος ἀνάγλυφον τοῦ Míafarkin, ὑπεραρκοῦσι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐσφαλμένου, ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, τῆς σοφῆς αὐτοῦ ἐρεῦνης.

Τὸ σφάλμα τοῦτο ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ δεῖξῃ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ καὶ ὁ κ. Ν. Βέης. Πρὸς τοῦτο ἐπεκαλέσθη πρῶτον μὲν τὰ ἐκ τῶν νήσων Ἀνδρου, Πάρου καὶ Τήνου ἀνάγλυφα, ἅτινα αὐτὸς μὲν καὶ ὁ κ. Βογιατζίδης, ὡς φαίνεται, ἀναφέρουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἄλλος δὲ τις ὑπάγει εἰς «ῥωσικὴν (!) ἐπίδρασιν». Ἀλλὰ τῆς περὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων μετ' εἰκόνων ἀγγελθείσης ἡδη² μελέτης τοῦ κ. Βογιατζίδου «περὶ τοῦ παλαιοβυζαντιανοῦ δικεφάλου ἀετοῦ», μὴ δημοσιευθείσης εἰσέτι, δὲν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν νῦν τὸν προσήκοντα περὶ αὐτῶν λόγον. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ κ. Βέη, τὸν ἐπὶ βυζαντιανοῦ μολυβδοβούλλου τοῦ 9^{ου} ἢ 10^{ου} αἰῶνος Δικέφαλον, (ἀριθ. 47 τοῦ Νομ. Μουσείου) σημειοῦμεν ὅτι ὁ πρῶτος οὕτω περιγράψας αὐτὸν κ. Κ. Κωνσταντόπουλος ἀνεῦρε νῦν, μετ' ἐπιμελῇ καθαρισμὸν αὐτοῦ, ὅτι πρόκειται περὶ μονοκεφάλου συνήθους ἀετοῦ.

Οὕχ ἦττον ὁμως ἀπομένουσιν ὡς ἰσχυραὶ ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ

¹ L. Laurent, Byzance et les Turcs Seldjoucides en Asie Mineure. Leur traités antérieurs à Alexis Comnène: *Βυζαντις* τόμ. Β' (1911), σελ. 101 κέξ. 111 κέξ.

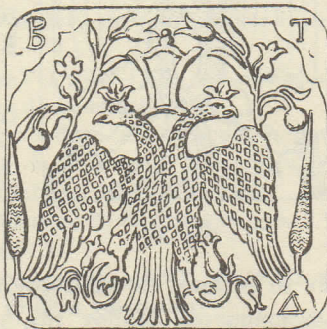
² *Βυζαντιδος* τόμ. Β', σελ. 269.

κ. Βέη αποδείξεις ὁ ἐπὶ μνημείου τοῦ ΙΑ' αἰῶνος δικέφαλος αἰτὸς τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ μουσείου τοῦ Vich¹ καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἔτους 1142 βυζαντινὸν κείμενον, τὸ ἀναφέρον «*ἕτερα βλατία ἔχοντα αἰτοὺς διπλοῦς*»². Οἱ διπλοὶ αἰτοὶ οὗτοι οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ εἶναι ἢ ὁ νῦν κοινὸς Δικέφαλος λεγόμενος, καθ' ὃ σαφῶς διδάσκουσι καὶ τὰ παρὰ τοῦ αὐτοῦ Βέη ἀναφερόμενα δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα, τὰ ἀρχόμενα διὰ τοῦ στίχου *διπλὸς αἰτὸς καθότανε*³. Ἀληθῶς διπλὸς αἰτὸς μόνον ὁ Δικέφαλος δύνανται νὰ εἶναι καὶ οὐχὶ δύο αἰτοί.

Ἐνταῦθα δέον νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τῶν ἐκ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἱθωνος τριῶν ἀναγλύφων, τῶν ὑπὸ τοῦ Κόηνε ταχθέντων εἰς τὸν δέκατον καὶ ἐνδέκατον αἰῶνα, νῦν δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Λάμπρου δι' ἀνεπαρκῶν ἐπιχειρημάτων χαρακτηρισθέντων ὡς νεωτέρων. Ἀληθῶς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κ. Λάμπρος (σελ. 455) ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς γνώμης του τὴν τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς μαρτυροῦσαν φράσιν τοῦ Κόηνε, καθ' ἣν τὰ ἐν λόγῳ ἀνάγλυφα «*gehören einer Zeit an, zu welcher diese Figur noch nicht als Wappenbild ausgebildet war*», δεικνύει πόσον ὀλίγον ἐνεβάθυνεν εἰς τὸ τεχνοτροπικὸν μέρος τοῦ ζητήματος ὁ σοφὸς ἡμῶν ἱστορικός.

Τὰ ἐν λόγῳ ἀνάγλυφα, γνωστὰ ἡμῖν δυστυχῶς ἐκ μόνων τῶν ἀνεπαρκῶν εἰκόνων τοῦ Κόηνε, ἃς ἐλλείπει καλλιτέρων ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα, εἶναι τὰ ἑξῆς τρία.

α) Εἰκ. 22=Κόηνε, Πίν. LXVII. Μαρμαρίνη πλάξ, τεχνοτροπίας τοῦ Θ' Ἰ' αἰῶνος, (Πβλ. τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ 10^{ου} αἰῶνος μολυβδοβούλλου τοῦ Νομ. Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν ἀρ. 307)⁴ εὗρισκομένη ἐν τῇ στοᾷ τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου, οὗ φέρει κατὰ τὰ ἄκρα τὰ σύμφωνα τοῦ ὀνόματος.

Εἰκ. 22

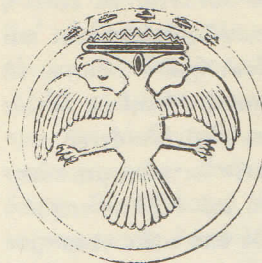
¹ Περιγραφαὶς καὶ ἀπεικονισθεῖς ἐν Gibbon — J. B. Bury, the History of the decline and fall of the Roman Empire. London 1912 S. 134.

² Βέης ἔ. ἀ. σελ. 329. — Acta praesertim Graeca, Rossici in monte Athos monasterii. Kiev, 1873, σελ. 52.

³ Βέης ἔ. ἀ. σελ. 329. Πβλ. καὶ Paul Marc ἐν Byzant. Zeitschrift τόμ. XXII. σελ. 289.

⁴ Κ. Κωνσταντοπούλου: Διεθ. Ἐφ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. VI, σελ. 80 ἀρ. 307

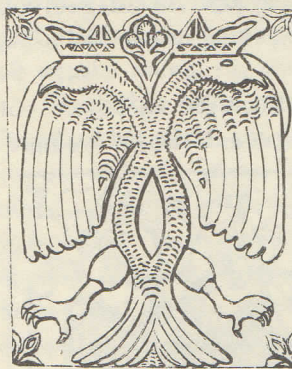
β) Εἰκ. 23 = Köhne, Πίν. LXVII, 1. Μαρμαρίνη πλάξ, νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, εὑρεθεῖσα ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς μονῆς τοῦ Ἐσφιγμένου τῆς οἰκοδομηθείσης οὐχὶ ἐπὶ Πουλχερίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Θεοδοσίου, ὥς θέλει ὁ Köhne, ἀλλ' ὑπὸ Πουλχερίας ἀδελφῆς Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ (1028-1034), ὥς ὀρθῶς ἤδη ἐσημείωσαν οἱ K. Sittl¹ καὶ Σ. Λάμπρος (σελ. 434).

Εἰκ. 23

γ) Εἰκ. 24 = Köhne, Πίν. LXVII, 5. Ἀνάγλυφον ἐντετειχισμένον ὑπὲρ τὴν εἴσοδον τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων, ἀναφερόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ Köhne εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα²

Ἐν τέλει δεόν να μὴ λησμονηθῇ, ὅτι καὶ τῶν πολυπληθεστάτων ἐν τῇ Δυτικῇ καὶ Κεντρικῇ Εὐρώπῃ ἐπὶ νομισμάτων ἀντιγραφῶν τοῦ βυζαντιανοῦ Δικεφάλου αἱ ἀρχαιόταται εἶναι προγενέστεραι τῆς βασιλείας Θεοδώρου Β' Λασκάρως (1254-58), ἀρχόμεναι ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος³

Εἰκ. 24

καὶ εἰς ἄκρον πληθυνόμεναι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Φράγκων βασιλέων τῆς Κων/πόλεως (1204-1221), τῶν ὁμοίως σφετερισθέντων τὸν βασιλικὸν βυζαντιανὸν Δικέφαλον⁴.

Οὐδενὸς δισταγμοῦ δυναμένου πλέον νὰ παραμείνῃ ὅτι ὁ Δικέφαλος ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀπ' αὐτοῦ ἤδη τοῦ 9^{ου} αἰῶνος μ. Χ., τίθεται

νῦν τὸ ζήτημα, ἂν οἱ Βυζαντινοί, οἱ μέχρι τῶν ἐγκάτων τῆς Ἀσίας εἰσχωρήσαντες, ἔλαβον τὸν Δικέφαλον ὥς πολλοὶ πιστεύουσιν, ὃν

¹ Ἔ. ἀ. σελ. 11,2.

² Πβλ. Finlay, Hist. Greece IV σ. 347, 348 Πβλ. 373 σημ., 383 σημ.

³ Antony von Siegenfeld, Das Landeswappen der Steiermark. Graz, 1900 σελ. 388. καὶ Berchem Strzykowski, Amida σελ. 95.

⁴ Τὰ φέροντα ἐφ' ἑνὸς τὸν λατινικὸν σταυρὸν καὶ ἐφ' ἑτέρου τὸν Δικέφαλον ἀνεπίγραφα χαλκᾶ νομίσματα, ἅτινα ἐσχάτως ὁ Mouchmow (ἔ. ἀ. Πιν. LXIV, 47 καὶ LXVII, 8-11) καὶ ἐν τῇ βουλγαριστὶ ἐκδοθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ Monnaies bulgares avec l'aigle bicéphale (Bulletin archéol. bulgare τόμ. III,